

## UMÂRE el-YEMENÎ

534; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 398-402; Bündârî, *Sene'l-Berki's-Şâmî* (nşr. Fethiye en-Nebrâvî), Kahire 1979, s. 24, 29; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mi'âtü'z-zamân*, I/2, s. 302-305; Ebû Şâme el-Makdisî, *Kitâbü'r-Ravzateyn* (nşr. İbrâhim ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, II, 282-289; İbn Hallikân, *Ve-feyât*, III, 431-436; İbn Vâsil, *Müferricü'l-kürûb*, I, 212-216, 238, 243-246, 251-257; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XX, 592-596; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. E. Fuâd Seyyid), Beyrut 1992, XII, 294-297; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), III, 570, 603-606; XIII, 306; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I/1, s. 52-55; Brockelmann, *GAL*, I, 333; Sezgin, *GAS*, I, 570; Zün-nûn el-Misrî, *Umâre el-Yemenî*, Kahire 1966; P. Smoor, "Master of the Century: Fatimid Poets in Cairo", *Egypt and Syria in the Fatimid, Ayyubid and Mamluk Eras* (ed. U. Venmeulen – D. De Smet), Leuven 1995, s. 139-162; a.m.f., "Umâra al-Yamani", *EL<sup>2</sup>* (İng.), X, 836; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devri*, İstanbul 2000, tür.yer.; Abdülhamîd el-Bakkâfî, "Umâre el-Yemenî ve divânühü'l-mahtût", *Âfâku's-sekâfe ve't-türâs*, V, Dübey 1418/1997, s. 100-106; M. Ahmed el-Âmirî, "İstid'â'ü'n-naşşî'l-Kur'ânî fi süreti'l-medih 'inde Umâre el-Yemenî", *Mecelletü Câmî'ati Şan'â' li'l-'ulûmi'l-ictimâ'iyye ve'l-în-sâniyye*, I, Şan'a, ts., s. 187-228; Ahmet Subhi Furat, "Umâra", *İA*, XIII, 32-34; "Umara al-Yamani", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami – P. Starkey), London 1998, II, 792-793.



MUSTAFA KILIÇ

## el-UMDE

(العمدة)

Muvaffakuddin İbn Kudâme'nin

(ö. 620/1223)

Hanbelî fikhına dair eseri

(bk. İBN KUDÂME, Muvaffakuddin).

## el-UMDE

(العمدة)

İbn Reşîk el-Kayrevânî'nin

(ö. 456/1064)

Arap şiir teorisi, kültür ve sanatı,  
şiir eleştirisi  
ve belâgat konularına dair eseri.

Tam adı *el-'Umde fi mehâsini's-şî'r ve âdâbih ve naqdih'tir* (*el-'Umde fi ş-nâ'ati's-şî'r ve naqdih*). Müellif eserini 412-425 (1021-1034) yılları arasında Zirîler Devleti'nin merkezi Kayrevan'da saray şairi iken yazmış ve Divân-ı İnşâ reisi Ali b. Ebü'r-Ricâl'e ithaf etmiştir. İbn Reşîk, mukaddimede kitabı telif amacının Arap şiiriyle ilgili eserlerde yer alan dağınık bilgileri, karmaşık tasnifleri, müphem isim ve terimleri, çelişkili ve farklı görüşleri düzeltmek, kendi görüşlerini de ekleyerek daha sağlıklı ve özlü bir eser ortaya koymak olduğunu belirtir. 107 ana bölümden (bab)

oluşan kitapta öncelikle şiir kültürü ve teorisine dair bilgiler otuz bölüm halinde ele alınmış, şiirin nesre üstünlüğü, şiiri hoş görmeyenlere karşı reddiye, halife, kadı ve fakihlerin şiirleri, haklarında övgüler ve yergiler yazılan ünlüler, kabilelerin şiire ve şairlere sahip çıkması, şiirin yarar ve zararları, şairlere saldırılar, şiirle kazanç sağlama, eski ve yeni şairler, meşhur şairler gibi konular üzerinde durulmuştur. Daha sonra İslâm'ın şiire bakışı ele alınmıştır. Kur'an'da şairleri eleştiren âyetlerin (eş-Şuarâ 26/224-227) o dönemde İslâm'a ve müslümanlara şiirleriyle saldıran şairlerle ilgili olduğu, güzel şiir söyleyen şairlerin bunun dışında kaldığı, ayrıca Hz. Peygamber'in şiire önem verdiği, şairleri koruduğu, şiirin de iyisinin ve kötüsünün olabileceğini ifade ettiği belirtilmiştir. Müellif eserin şiir teorileri bölümlerinde (18-30, 70-83) şiiri, "şiir söylemeye niyet ederek lafız-mâna uyumu içinde vezinli ve kafiyeli söz söyleme" şeklinde tanımlayarak şiirde niyeti esas almış, böylece Kur'an'da ve hadislerdeki vezinli-kafiyeli ifadelerin şiir sayılamayacağını ortaya koymuştur. Ayrıca şiirde lafız-mâna ilişkisi, aruz ve kafiye disiplinleri, şiir intihali, şiir dili, tabii ve zoraki şiir, şiirde ruhsat, şiirde doğaçlama (bedi'he-irticâl), şairlerin özellikleri ve şiirde uyulması gereken âdâb, kaside ve özellikleri, uzun şiirler ve kıtalar, nesib (gazel), medih, fahr, hicâ, tasvir, vâid ve inzâr gibi temalar ele alınmıştır.

İbn Reşîk şiirde uygulanacak sanatları kapsayan belâgat ilmine otuz dokuz bölüm ayırmış (31-69), konuları henüz bütünüyle belirlenmemiş olan meânî ilmiyle ilgili olarak icâz-itnâb-müsâvât mevzularıyla sınırlı kalmış, beyân ilmi sanatlarından mecaz, istiare, temsil, mesel-i sâir, teşbih ve işaret üzerinde durmuştur. Ona göre işaret kinaye, tevriye, lugaz, muammâ gibi birçok türü kapsayan geniş bir terimdir. Bedî sanatlarına dair kendisinin bulunduğu terdîd, tefrî', tekrar, istid'â', istitrat, iştirak, tegâyür ile tecnis, tetbî', tasdîr, mutâbaka / tîbak, mukabele, taksim, teshîm, tefsir, iltifat, istisna, tetmîm, mübalağa, îgâl, gulûv, teşekkük, irtirad, tazmin, icâze, ittisâ', nefyü's-şey bi-icâbih sanatlarını incelemiş, bu konudaki görüşleri değerlendirmiştir. Eserin sonunda Arap şiir mirasını anlamaya yardımcı olacak konular için yirmi dört bölüm tahsis edilmiş (84-107); usûl-i neseb, ensâbla ilgili bazı konular, eyyâm-ı Arab, Arap melikleri, ayın menzilleri, şiirlerde geçen mekân ve bel-

deler, şiirlerde yer alan nisbetli ifadeler, asil atlar, kuşlarla kehanet ve fal bakma (zerc ve iyâfe), şiirlerde yeni mânalar, çok şair yetiştirmiş Arap aileleri, şiirin okunma usulü (inşâd), şiir intihalleri, şairlere verilen ödülleri gibi konular ele alınmıştır.

*el-'Umde* kısa zamanda Kayrevan çevresinde tanınmıştır. İbn Reşîk gibi bir saray şairi olan İbn Şeref el-Kayrevânî bundan rahatsız olarak eserde çok sayıda hata ve intihalin bulunduğunu ileri sürmüştü de bu iddialar kitabın şöhretini engelleyememiştir. Eserin daha sonraki asırlarda ününü sürdürmesinde İbn Haldûn'un *Mu'kaddime*'sindeki, "*el-'Umde* şiir sanatını bütün yönleriyle ele alan eşsiz bir kitap ve bu konuda herkesin aradığını bulabileceği benzersiz bir kaynaktır" ifadesi etkili olmuştur. İbn Reşîk eserini bazan isimlerini zikrederek, bazan da zikretmeyerek alıntı yaptığı veya özetlediği otuz beş kadar kaynaktan yararlanıp ortaya koymuştur. En çok başvurduğu eserler Câhiz'in *el-Beyân ve't-tebyîn*'i, İbn Kuteybe'nin *el-Ma'ârif*'i, İbnü'l-Mu'tezz'in *el-Bedî'i*, Müberred'in *el-Kâmil*'i, Kudâme b. Ca'fer'in *Naqdü's-şî'r*'i, Rummânî'nin *en-Nuket fi İcâzi'l-Kur'an*'ı, Hâtimî'nin *Hilyetü'l-mu'hâdara*'sı, Kâdî Ebü'l-Hasan el-Cürçânî'nin *el-Vesâta fi şî'ri'l-Mütenebbî ve huşûmih*'i, İbn Vekî'nin *el-Münşif fi serikâti'l-Mütenebbî'si*, Ebû İshak el-Husri'nin *Zehrü'l-âdâb*'ıdır. Bunların dışında Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*, Ebû Ziyâd el-Kilâbî'nin *en-Nevâdir*, Ma'mer b. Müsennâ'nın *en-Neķâ'iz*, Ahfeş el-Evsat'ın *Kitâbü'l-Kavâfi*, Ebû Zeyd el-Ensârî'nin *en-Nevâdir*, İbnü's-Sikkît'in *İşlâhu'l-manîk* (veya *Cevâhirü'l-elfâz*), Ebû Zeyd el-Kureşî'nin *Cemheretü eş'âri'l-'Arab*, Câhiz'in *el-Hayevân*, İbn Kuteybe'nin *eş-Şî'r ve's-şu'arâ*, *Te'vilü müşkili'l-Kur'an* ve *Me'âni's-şî'ri'l-kebîr*, Ebû Hanîfe ed-Dîneverî'nin *Kitâbü'n-Nebât*, İbnü'l-Cerrâh'ın *el-Varâka*, İbn Düreyd'in *el-Cemhere*, Ebû Bekir es-Süfî'nin *Ahbarü'l-Buhtûri*, Ebü'l-Kâsım ez-Zeccâcî'nin *el-Envâ'*, Âmidî'nin *el-Muvâzene*, Sâhib b. Abbâd'ın *Kitâbü'l-Keşf 'an mesâvi'i şî'ri'l-Mütenebbî*, İbn Cinnî'nin *Şerhu Divânî'l-Mütenebbî* ve *el-Muhteseb*, Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin *et-Temsîl ve'l-mu'hâdara*, Di'bil el-Huzâî'nin *Tabakâtü's-şu'arâ*' adlı eserleri faydalanılan kaynaklardır. *el-'Umde*'de Di'bil'in *Tabakâtü's-şu'arâ*'sı ile Zeccâcî'nin *el-Envâ'* gibi tamamı, İbn Vekî'nin *el-Münşif* ile Abdülkerîm en-Neşefî'nin *el-*

*Mümti'* gibi bir kısmı kayıp olan eserlerden nakillere ve Ali b. Ebü'r-Ricâl'in bazı şiirlerine yer verilmiş olması onun değerini arttırmaktadır. Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, *Kifâyetü't-tâlib fi nakdi kelâmi's-şâ'ir ve'l-kâtib* adlı eserinde büyük ölçüde *el-'Umde*'den yararlandığı gibi İbn Haldûn *Muḳaddime*'sinin şiirle ilgili kısımlarında, Kâsım es-Sicilmâsi *el-Menza'u'l-bedî*'inde aynı eserden yararlanmıştır. *el-'Umde*'yi İbnü's-Serrâc eş-Şenterîni (*Cevâhirü'l-âdâb ve zehâ'irü's-şu'arâ' ve'l-küttâb*, Escorial Library, nr. 352), Osman b. Ali es-Sikkilî (*el-'Udde fi'htişâri'l-'Umde*, İskenderiye Belediyesi Ktp., Edeb, nr. 98), ayrıca Muvaffakuddin Abdüllatif el-Bağdâdî ihtisar etmiştir.

*el-'Umde*'nin I. cildi ilk defa Tunus'ta basılmış (1282/1865), eserin tamamı Muhammed Bedreddin en-Na'sânî tarafından *el-'Umde fi şinâ'ati's-şîr ve nakdih* adıyla yayımlanmış (I-II, Kahire 1325/1907), bu neşirden yararlanılarak aynı yerde üçüncü baskısı yapılmıştır (1344/1925). Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd'in *el-'Umde fi meḥâsini's-şîr ve âdâbih ve nakdih* adıyla hazırladığı neşir iki cilt halinde basılmıştır (Kahire 1353/1934, 1374/1955, 1383/1963; Beyrut 1974, 1981). Eseri zengin indeksler ve inceleme kısmı ilâvesiyle Muhammed Karkazân da yayımlanmış (I-II, Beyrut 1408/1988), yeni bir neşri Kayrevân'ın İslâm kültür başşehri ilân edilmesi münasebetiyle Tefvîk en-Neyfer, Muhtâr el-Ubeydî ve Cemâl Hamâde tarafından gerçekleştirilmiştir (I-III, Tunus 2009).

#### BİBLİYOGRAFYA :

İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1972, I, 7-8; ayrıca bk. neşredenin girişi I, 3-9; a.e. (nşr. M. Karkazân), Beyrut 1408/1988, neşredenin girişi, I, 9-37; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, VIII, 112; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhür-ruvât*, I, 333, 338-339; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 164; İbn Haldûn, *el-Muḳaddime*, Kahire, ts., s. 540; Abdülazîz el-Meymenî, *İbn Reşîk*, Kahire 1343, s. 77; Brockelmann, *GAL*, I, 374; *Suppl.*, I, 540; Abdülazîz Atîk, *Fî Târîhi'l-belâğati'l-'Arabîyye*, Beyrut, ts. (Dârü'n-nehdâti'l-'Arabîyye), s. 228-233; Ahmed Yezen, *en-Nakdû'l-edebî fi'l-Kayrevân fi'l-'ahdi's-Şanhâcî*, Ribât 1977, s. 141-263; G. J. H. van Gelder, *Beyond the Line*, Leiden 1982, s. 112-127; Abdürraûf Mahlûf, *İbn Reşîk el-Kayrevânî*, Kahire 1983, s. 64; a.m.f., *İbn Reşîk en-nâkid eş-şâ'ir*, Kahire 1965, s. 86; a.m.f., "el-'Umde", *Ti*, III, 889-900; İhsan Abbas, *Târîhu'n-nakdi'l-edebî 'inde'l-'Arab*, Amman 1986, s. 444; M. Akif Özdoğan, *Klasik Arap Edebiyatında Edebî Tenkit ve İbn Raşîk al-Kayrevânî'nin Edebî Tenkitteki Yeri* (doktora tezi, 2000), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 126-130; Moh. Ben Cheneb, "İbn Reşîk", *İA*, V/2, s. 781.

M. AKİF ÖZDOĞAN

## UMDETÜ'L-AHKÂM

(عمدة الأحكام)

Cemmâilî'nin

(ö. 600/1203)

Şahîhayn'da

ittifakla rivayet edilen  
ahkâm hadislerine dair eseri.

Kaynaklarda *'Umdetü'l-aḥkâm min kelâmi ḥayri'l-enâm 'aleyhişşalâtü ve's-selâm, el-'Umde fi'l-aḥkâm fi me'âlimi'l-ḥelâl ve'l-ḥarâm ve el-'Umde fi'l-aḥkâm fi me'âlimi'l-ḥelâl ve'l-ḥarâm 'an ḥayri'l-enâm Muḥammed 'aleyhişşalâtü ve's-selâm mimme't-tefeḳa 'aleyhi's-Şeyḥân* gibi adlarla anılan eser kısaca *'Umdetü'l-aḥkâm ve el-'Umde fi'l-aḥkâm* isimleriyle bilinmektedir. Müttetekun aleyh olan 420 kadar ahkâm hadisini bir araya getiren bu eser, Cemmâilî'nin çağdaşı İbnü'l-Harrât'ın (ö. 582/1186) *el-Aḥkâmü'l-kübrâ, el-Aḥkâmü'l-vüştâ ve el-Aḥkâmü's-suğrâ* adlı eserleri bir yana bırakılırsa, ahkâm hadislerini derleyen ilk müstakil eser kabul edilebilir. *'Umdetü'l-aḥkâm* çok ilgi görmüş, ders hallerinde okunmuş, ezberlenmiş ve bir el kitabı haline gelmiştir (Bedreddin ez-Zerkeşî, s. 68). *'Umdetü'l-aḥkâm*, daha sonraki dönemlerde birçok âlimin ahkâm hadisleri konusunda ilgilenmesine öncülük etmiş; Mecdüddin İbn Teymiyye *el-Müntekâ min aḥbâri'l-Muḫtafâ, Nevevî el-Ḥulâşa fi eḥâdişi'l-aḥkâm (Ḥulâşatü'l-aḥkâm)*, İbn Dakikül'îd *el-İlmâm bi-eḥâdişi'l-aḥkâm*, İbn Abdülhâdî *el-Muḫarrer fi'l-ḥadîs* ve İbn Hacer el-Askalânî *Bulûğu'l-merâm* adlı eserlerini bu örnekten esinlenerek kaleme almışlardır.

*'Umdetü'l-aḥkâm*, Hanbelî fikh kitaplarındaki konu sıralaması esas alınarak Buhârî ve Müslim'de olduğu gibi kitap ve bab başlıklarına göre tasnif edilmiştir. Eserdeki hadisler için Buhârî'nin metinleri esas alınmış, Müslim'in rivayetlerinde herhangi bir eksiklik veya fazlalık varsa bunlara işaret edilmiş, hadis farklı bir ifade ile nakledilmişse bu da gösterilmiştir. Metinlerden sonra yer yer kelime açıklamaları yapılmış, gerektiğinde hadisteki şahısların kimlikleri belirtilmiştir. *'Umdetü'l-aḥkâm*'ın kitap sayısı bazı neşirlerde on beş ve on dokuz, bab sayısı altmış üç, altmış dört ve altmış sekiz diye gösterilmiştir. Bu farklılığın sebebi bazan kitap başlıklarının bab, bab başlıklarının kitap olarak kaydedilmesidir. Eserin neşirleri farklı nüshala-

ra dayandığı için hadis sayısı 407, 410, 420, 427, 448, 459 ve 501 şeklinde değişmektedir. Bunun asıl sebebi, Cemmâilî'nin eserini şerheden âlimlerden bir kısmının Buhârî ve Müslim'in *el-Câmî'u's-şahîh*'lerinde bulunup müttetekun aleyh olmayan hadisleri de esere ilâve etmiş olmasıdır. Eseri on beş yazma nüshaya dayanarak yayına hazırlayan Mustafa Abdülkâdir Atâ'nın hadis sayısını 420 olarak tesbit etmesi doğruya en yakın belirleme olarak görülmektedir.

Günümüze pek çok nüshası ulaşan eser *el-'Umde fi'l-aḥkâm fi me'âlimi'l-ḥelâl ve'l-ḥarâm* (Delhi 1895; Kahire 1342; nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire 1373, 1407/1986; nşr. Muhibbüddin el-Hatîb, baskı yeri yok, 1376; nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut 1406/1986) ve *'Umdetü'l-aḥkâm min kelâmi ḥayri'l-enâm* (Kahire, ts.; Riyad 1385/1965; Riyad, ts.; nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî, Kahire, ts.; Medine 1395; Cidde 1406/1985; nşr. Mahmûd el-Arnaûd – Şuayb el-Arnaûd, Dimaşk-Beyrut 1408/1987) adıyla birçok defa neşredilmiş ve *'Umdetü'l-aḥkâm* ismiyle Türkçe'ye çevrilmiştir (trc. Mehmet Yılmaz – Ayhan Kalaycı, İstanbul 1985). Müellifin vefatından kısa bir süre sonra meşhur olan kitap, farklı mezheplere mensup birçok âlim tarafından kendi mezheplerinin esaslarına göre şerhedilmiş, ayrıca eser ve şerhleri üzerine pek çok hâşiye ve ta'lik yazılmıştır. Şerhler arasında en çok bilinenleri İbn Dakikül'îd'in *İḥkâmü'l-aḥkâm şerḥu 'Umdetü'l-aḥkâm* (Delhi 1313/1895; Kahire 1342; nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî – Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire 1372; nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, I-II, Beyrut 1374/1955, Beyrut 1407/1987, Kahire 1418/1997; nşr. Tâhâ Sa'd – Mustafa el-Hevârî, I-II, Kahire 1396/1976; nşr. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî, I-IV, Kahire 1410/1990); Alâeddin Ali b. Dâvûd İbnü'l-Attâr eş-Şâfî'nin *el-'Udde fi şerhi'l-'Umde fi eḥâdişi'l-aḥkâm* (nşr. Nazzâm Muhammed Sâlih Ya'kûbî, I-III, Beyrut 1427/2006); Fâkihânî'nin *Riyâzü'l-efhâm fi şerhi 'Umdetü'l-aḥkâm* (nşr. Şerife el-Ömerî, Beyrut 1430/2009; nşr. Nûreddin Tâlib, Küveyt 1431/2010); Bedreddin ez-Zerkeşî'nin *en-Nüket 'ale'l-'Umde fi'l-aḥkâm* (nşr. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fârâyâbî, Riyad 1428/2007); İbnü'l-Mülâkkın'ın *el-İlâm bi-fevâ'idü 'Umdetü'l-aḥkâm* (nşr. Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Müşeykîh, I-X, Riyad 1417-1421/1997-2000);